

# Csáki György\*

## A VILÁGGAZDASÁG 2001 UTÁN

*A világgazdaság II. világbáború utáni fejlődésében alapvetően három szakasz jelölhető ki. [Csáki, 2002.] Az első – a világgazdaság „második aranykorának” nevezhető – szakasz 1971-1976-ban, vagyis a Bretton-Woods-ban létrehozott, s a rögzített árfolyamokon nyugvó valutáris-pénzügyi rendszer összeomlásával ért véget. Erre de facto 1976. október 1-jén, a Valutaalap Kingstonban tartott éves Közgyűlésén került sor. Az 1973-ban kitört első kőolaj-árrobbanást követő 1974-76-os recesszió nyomán véget ért a világgazdaság történetének legdinamikusabb növekedést produkáló negyedszázada. Ezt a 25-30 évet – a már említett páratlan növekedési dinamika mellett – a világkereskedelem soha nem látott dinamikus bővülése és a nemzetközi működőtőke-áramlás hihetetlen fölgyorsulása jellemezte. Megszilárdult a világgazdaság három erőközpontja (USA/Észak-Amerika, Nyugat-Európa/EGK – EU, Japán/Dél-Kelet-Ázsia). A korszakra a kollektív keynesianizmus és a jóléti állam (gyakran tudományosan alaptalanul összemosott, de kétségtelenül össze is függő) kialakulása, elterjedése és dominanciája nyomta rá bélyegét.*

*A második, 1989-90-ig tartó korszakot a tartós világgazdasági bizonytalanságok jellemezték. Állandósultak nemzetközi pénzügyi egyensúlytalanságok – súlyos külkereskedelmi és fizetési mérleghiány az USA-ban is; tartóssá vált a globális adósságválság. Az IMF-tagországok több mint harmada legalább egyszer átütetemesen kényszerült külső adósságait. A második kőolaj-árrobbanás (1979-82) súlyosabbnak, világgazdasági hatásaiban pusztítóbbnak bizonyult az elsónél (is). A korszak egészét a fejlődő országok romló világgazdasági pozíciói és növekvő belső társadalmi-gazdasági problémái jellemezték. Jelentős növekedési ütemkilengések voltak tapasztalhatóak a világgazdaság minden főbb országcsoportjában.*

*Számottevő világgazdasági erőviszony-változásokra is sor került: a korszakot az EGK és főként Japán dinamikus fölzárkózása jellemezte a korábbi korszakban túlhatalommal rendelkező Egyesült Államokhoz. Ebben a korszakban is fennmaradt ugyanakkor a világkereskedelem csaknem töretlenül dinamikus bővülése és a külföldi közvetlen beruházás-áramlások folyamatos bővülése.*

*A harmadik, 1990/1991–2000 közötti időszakot a világszerte rendkívül dinamikus növekedési teljesítmények és a különösen dinamikus világkereskedelem-bővülés mellett elsősorban a külföldi közvetlen befektetések páratlanul dinamikus bővülése jellemezte. Az FDI-áramlás zöme a fejlettek között zajlik, amiben a transznacionális társaságok leányvállalati beruházásai a meghatározóak, ugyanakkor rendkívül erős koncentráció érvényesült az FDI-exportban és -importban egyaránt. A folyamatot a vállalati fúziók és felvásárlások („mergers&acquisitions”) húzták maguk után, s ebben a korszakban a külföldi közvetlen befektetés-áramlás kiterjedt az infrastruktúra és a szolgáltatások területére is. Új jelenség a kilencvenes években, hogy, egyrészt, megjelentek és egyre nagyobb hányadot képvisel (az összes 16 százalékával) a fejlődő országokból kiáramló FDI is, másrészt, Közép- és Kelet-Európa is „fölkerült a nemzetközi tőke-áramlás világtérképére”. Ezen évtized világgazdasági jellemzőinek egyik sajátos eleme, hogy a korábban 4 évtizeden át páratlanul dinamikus fejlődő, a világ egyik legfejlettebb országává vált Japánban 1990-91 óta tart a recesszió, stagnálás, defláció.*

*A kilencvenes évek világgazdaságának lokomotívja kétségtelenül az Amerikai Egyesült Államok volt – de Nyugat-Európa is kiegyensúlyozott és meglehetősen dinamikus növekedési teljesítményt nyújtott ebben az évtizedben.*

*A kilencvenes évek meghatározó jelensége volt az úgynevezett „új gazdaság”, a távközlés-tömegkommunikáció-távközlés összefonódó, s hatalmas szinergiákat felszabadító fejlődése. Az „új gazdaság” volt a kilencvenes években – a konjunktúra mellett – a nemzetközi tényezőáramlás meghatározó eleme, „motorja”: az „új gazdaság” buborékjának kipukkadása 1989/90-ben egyúttal a világgazdasági recesszió legfontosabb előidézőjévé is vált. Mint korábban is mindenkor a világgazdaság történetében, a túlfűtöttség lett a – túlfűtöttséget követő – recesszió legfőbb oka is.*

## Recessió és/vagy korszakhatár

Állíthatjuk-e, s ha igen, mire alapozva, hogy 2001 új szakasz kezdetét jelenti a világgazdaság fejlődésében? Egy új világgazdasági korszak kialakulása természetesen alapvetően történetileg, gazdaságtörténetileg – tehát történelmi távlatból! – értékelhető. *Egy azonban biztos: a 2001-es recesszióval véget ért az előző világgazdasági korszak!*

A 2001. év a történelemben egészen nyilvánvalóan szeptember 11. révén íródik be különös hangsúllyal – de a világgazdasági szakaszhatárt nem ez a politikai esemény határozza meg, jelöli ki.

2001 elsősorban azért jelöl világgazdasági szakaszhatárt, mert 2001 I. negyedévében recesszió tört ki az USA-ban: minden idők leghosszabb, 44 negyedéves(!) törésmentes konjunktúrája ért véget az Egyesült Államokban. A recesszió nem volt teljesen váratlan. „Egyszer véget kellett érnie” minden konjunktúrának. Alain Greenspan, az Egyesült Államokban a Jegybank szerepét betöltő Szövetségi Tartalékrendszer, a „FED” elnöke erre hivatkozva már 1997 közepé óta óvatosságra intette a gazdasági élet szereplőit. A kilencvenes évek páratlanul jó – és páratlanul hosszú! – konjunktúrájának motorja az „új gazdaság” volt. Az „új gazdaság” bővülése által túlfűtött tőkepiaci *buborék* azonban – mint fentebb említettük - 2000-ben, a technológiai részvények piacának összeomlásával kipukkadt.

A világméretű recesszió meghatározó eleme, hogy az FDI-kiáramlás különösen drámaian esett vissza. A külföldi közvetlen befektetések éves értéke 2001-ben az előző évihez képest mintegy 41 százalékkal esett vissza. 2002-ben további 21 százalékos csökkenést regisztrálhattunk. [UNCTAD 2002 és UNCTAD 2003.] Az előzetes adatok szerint 2003-ban stagnáló tendencia érvényesül: az UNCTAD előzetes számításai szerint 2003-ban a fejlett és a fejlődő országokba egyaránt hozzávetőleg ugyanolyan nagyságú külföldi közvetlen befektetés áramlik, mint 2002-ben – míg a Közép- és Kelet-Európába áramló FDI mennyisége várhatóan a 2002. évihez hasonló mértékben tovább nő. Igazi dinamizmus 2003-ban is csak Kínában volt tapasztalható. [UNCTAD 2004.] Drámai helyzet! A világgazdaságban realizált összes külföldi közvetlen befektetés értéke 2002-ben a 2000. évinek alig 46,61 százalékát érte el! Az elmúlt három évben történtek egy évtizedes dinamikus, s az évtized legvégén (1999-2000-ben) kiemelkedően dinamikus befektetési konjunktúrának vetettek véget. (A 2003. évre vonatkozó UNCTAD-előrejelzés lényegében pozitív stagnálást mutat.)

*A külföldi közvetlen befektetések éves értékének 2001-2003-es drámai csökkenése páratlan mértékű: ilyenre a II. világbáború óta soha nem volt példa!* Ez önmagában is arra utal, hogy mélyebb magyarázatokat keressünk erre a jelenségre.

### 1. sz. táblázat

#### A NEMZETKÖZI MŰKÖDŐTŐKE-ÁRAMLÁS ÉS A VILÁGGAZDASÁG NÖVEKEDÉSÉNEK FŐBB ADATAI, 1986-2002. (Százalékban)

	1986-1990	1991-1995	1996-2000	2001	2002
FDI-beáramlás	23,1	21,1	40,2	-40,9	-21,0
FDI-kiáramlás	25,7	16,5	35,7	-40,8	-8,0
M&As	25,9	24,0	51,5	-48,1	-37,7
Világkereskedelem	16,0	11,1	10,9	9,2	7,4

#### Összehasonlító adatok, TNCK részesedése:

GDP	17,3	6,7	7,9	14,7	6,7
Eszközök	18,8	13,9	19,2	4,5	8,3
Export	13,5	7,6	9,6	-3,3	4,2
Foglalkoztatás (000)	24.262	—	—	—	53.094
Tőkebeáramlás, állomány, md \$	802	1.954	—	—	7.123
Tőke-kiáramlás, állomány, md \$	595	1.763	—	—	6.866

Forrás: UNCTAD, 2003.

## Recesszió – növekedésllassulás – kilábalás

Annál is inkább elengedhetetlen a mélyebb magyarázat keresése, mert az elmúlt évtizedekben – lényegében a II. világháború utáni első, 1974-76-os világgazdasági recesszió leküzdése óta a világgazdaság fejlődésének motorját jelentették a külföldi közvetlen befektetések amint azt az 1. sz. táblázatból is láthatjuk. Alighanem a *külföldi közvetlen befektetés-áramlás 2001. évi, drámai mértékű csökkenése a 2001-es világgazdasági recesszió/növekedésllassulás legfontosabb eleme – nyilvánvalóan egyszerre részben ok és részben okozat*. Nem egyszerűen konjunkturális kérdésről van szó – hiszen, az elmúlt két-három évtizedben a kisebb-nagyobb növekedés-hullámzások nem jártak szükségszerűen az FDI- (ki- és be-)áramlás párhuzamos csökkenésével, s amikor csökkent is a külföldi közvetlen befektetések folyó értéke, a tőkeáramlás csökkenése mindig jóval kisebb volt a növekedésllassulás mértékénél.

### 2. sz. táblázat

#### A VILÁGGAZDASÁG FŐBB FOLYAMATAI, 2001-2004. ÖSSZEFOGLALÓ TÁBLA

	2001	2002	2003	2004
<b>Világtermelés</b>	2,4	3,0	3,2	4,1
<b>USA</b>	0,3	2,4	2,6	3,9
<b>Euró-12</b>	1,5	0,9	0,5	1,9
Németország	0,8	0,2	0,0	1,5
Franciaország	2,1	1,2	0,5	2,0
Olaszország	1,8	0,4	0,4	1,7
Nagy-Britannia	2,1	1,9	1,7	2,4
<b>Japán</b>	0,4	0,2	2,0	1,4
<b>NICs</b>	0,8	4,8	2,3	4,2
<b>Kína</b>	7,5	8,0	7,5	7,5
<b>K-K-Európa</b>	3,1	3,0	3,4	4,1
<b>Oroszország</b>	5,0	4,3	6,0	5,0
<b>Világkereskedelem</b>	0,1	3,2	2,9	5,5
<b>Infláció (világgazdaság)</b>	2,2	1,5	1,8	1,3

*Forrás: IMF, 2003.*

*Az USA bárom negyedév után kilendült a recesszióból és – eleinte viszonylag lassú, de 2003 harmadik negyedévtől már igen dinamikus – növekedésbe fordult át. Az infláció nem szabadult el – sem a recesszióban, sem a megélénkülés eddigi (korai?) szakaszában – mértéke gyakorlatilag azonos, a fejlett országokban 1-2 százalékos (kivéve Japánt, ahol a tartósan deflációs környezetben az infláció gyakorlatilag nulla százalékos!). A *legsúlyosabb helyzetben* – a világgazdaság meghatározó nemzetgazdaságai közül – *2002-2003-ban Németország volt!* Az Európai Unió lokomotívja, a kilencvenes években a nemzetközi tényezőáramlás egyik motorja két egymást követő évben is csak „pozitív nulla” értékű növekedési teljesítményre volt képes. [IMF, 2003.] Mondani sem kell, ennek milyen súlyos következményei vannak, lehetnek az Európai Unió egészére – s kiváltképpen az Unióhoz 2004-ben csatlakozó, a német gazdasághoz ezer szállal kötődő, a német gazdaságot modernizációs horgonyuknak tekintő közép-európai országok – így Magyarország – számára is.*

A minősíthetetlenül gyöngö – és a második világháború óta páratlan – német növekedési teljesítmény súlyos kérdéseket vet fel:

- *Lebet-e recesszió egyszerre a világgazdaság két erőközpontjában – tudni illik: Japánban és Németországban – anélkül, hogy az általános világgazdasági recesszióhoz vezessen?*
- *Lebet-e recesszió Németországban – anélkül, hogy az Európai Unió egészében is recesszió lenne? Vagy megfordítva: Lebet-e recesszió Németországban – amikor az Európai Unióban sehol másutt, s az EU egészében sincs recesszió?*

2003-ban – előzetes adatok alapján [UNCTAD, 2004] – a nemzetközi működőtőke-áramlás az előző évi szinten stagnált, 2004-ben azonban már kismértékű növekedés várható – Közép-Kelet-Európa tőkevonzási teljesítménye 2004-ben is a világtágnál jóval dinamikusabban nő, Kína pedig változatlanul a legvonzóbb befektetési célpont marad.

Rövid- és középtávon nagy valószínűséggel együtt fog mozogni az általános konjunktúra-javulás és a külföldi közvetlen befektetések bővülése. Az USA-ban már 2003-ban felgyorsult a növekedés és 2004-re már jó (közel 4 százalékos) növekedési teljesítmény várható [IMF, 2003] – kérdés azonban, hogy magára talál-e az IT-szektorok<sup>1</sup>, és a hatalmas bankfúzióval kezdődő 2004-ben magára talál-e a fúziós tevékenység?

Az Európai Unióban a konjunktúra – az export és az import oldaláról egyaránt – erősen „Németország-függő”, így a 2004-ben várhatóan magára találó és mintegy 1,5 százalékos növekedési teljesítményre képes Németország az euró-övezet országainak csaknem 2 százalékos növekedését teszi lehetővé.

Kínában az idén is igen dinamikus, 7-8 százalékos növekedési ütem várható – egyesek szerint a kínai gazdaságon már a túlfűtöttség jelei láthatóak –, s Kína működőtőke-vonzási teljesítménye (természetesen Hong Konggal együtt) megközelítheti a 70 milliárd dollárt (és még ez is elmarad a világ legnépesebb országának 120-030 milliárd dollárral becsült éves működőtőke-vonzási potenciáljától). [Csáki, 2004.]

Közép- és Kelet-Európában elérkezett a privatizáció végjátéka<sup>2</sup> – a „végkiürítésben” a térség tőkevonzási képessége csak nőhet. 2004-ben azonban a régió/országcsoport legnagyobb kihívása és történelmi vívmánya egészen nyilvánvalóan 8 közép-európai országnak az Európai Unióhoz való csatlakozása lesz. Ennek komplex hatásai közép- és hosszú távon nyilvánvalóan pozitívak lesznek és történelmi mércével mérve is komoly modernizációs potenciált kölcsönöznek az érintett országoknak. Nem ilyen nyilvánvalóak azonban a rövidtávú hatások: a korábbi csatlakozók példája alapján az első két-három évben komoly alkalmazkodási nehézségek is felléphetnek.

Oroszországi kérdőjelei nem csökkennek számottevően: bár a hatalmas ország viszonylag gyorsan és viszonylag könnyen túltette magát az 1998-as pénzügyi válság hatásain, növekedési dinamikája évek óta meghaladja az 5 százalékot, hatalmas piaca és végtelen nyersanyagtartalmakai mágnesként vonzzák a külföldi tőkét – a gazdasági és politikai bizonytalanságok változatlanul nehezítik az előrejelzést.

Japán immár 14 éve a világgazdaság legnagyobb talánya: az elmúlt időszakban az egymást követő japán kormányok képtelenek voltak a fogyasztás élénkítésére, a bankrendszer konszolidálására – és az áttekinthetetlen vállalati tulajdonosi és irányítási rendszernek a mai világgazdasági viszonyokhoz alakítására. A Japán kormány 2003 tavaszán határozott lépést tett a hagyományos zárt japán gazdaság világgazdasági nyitása érdekében: az FDI-beáramlás ösztönzésére 74 pontból álló kormányprogram született, s az ambíciózus cél a tőkebeáramlás 5 év alatti megháromszorozása.

<sup>1</sup> IT-szektorok = informatika és távközlés. Egyes elemzők az új gazdaság vezető ágazatai közé sorolják a tömegkommunikációt, pontosabban az elektronikus médiát is.

<sup>2</sup> Magyarországon ez már gyakorlatilag 1998-ban lejátszódott, de Lengyelországban, Szlovákiában, Csehországban és Szlovéniában maga a tömeges privatizáció, s főként a külföldi tőkének a privatizációba való bevonása 5-6 évvel Magyarország után következett – körülbelül ennyivel később is fog lezárulni a folyamat.

\* \* \*

A 2001-es recesszió – a jelek szerint – nem volt súlyos, s bár a világgazdaságnak csaknem az egészére kihatott, súlyos válsághoz seholy sem vezetett: a világgazdaság legnagyobb részében inkább erős növekedéslassulást, mintsem súlyos recessziót okozott.<sup>4</sup> Az azonban kétségtelen, hogy a kilencvenes évek növekedési dinamikája végleg és visszahozhatatlanul elmúlt – mert sem a fúziós hullám gyors kiigazodásának, sem pedig az IT-szektorok kilencvenes évekbelihez hasonlóan dinamikus fejlődésére nem számíthatunk középtávon.

Az új korszak jellemzőit majd a gazdaságtörténészek fogják elemezni – mikor már napjaink világgazdasága fő folyamatainak a megítélése történelmi/történelmszi feladattá válik. A kortárs elemző azonban határozottan megállapíthatja, hogy ez előző világgazdasági korszak a 2001-es recesszióval lezárult.

## FELHASZNÁLT IRODALOM

**Csáki György (2002):** *A nemzetközi gazdaságtan alapjai.* Napvilág Kiadó.

Lásd különösen: 56-59.; 101-104.; 211-214. és 339-353. oldalak.

**Csáki György (2004):** *Külföldi közvetlen befektetések 2001 után: egy korszak vége?*

*Fejlesztés & Finanszírozás*, 2004. 1. szám.

**IMF (2003):** *World Economic Outlook*, September. New York.

**UNCTAD (2002):** *World Investment Report 2002.*

*Transnational Corporations and Export Competitiveness.* **United Nations**, New York and Geneva.

**UNCTAD (2003):** *World Investment Report 2003. FDI Policies for Development: National and International Perspectives.* **United Nations**, New York and Geneva.

**UNCTAD (2004):** *GLOBAL FDI DECLINE BOTTOMS OUT IN 2003.*

UNCTAD/PRESS/PR/001 12/01/04

---

<sup>4</sup> Az amerikai felfogás szerint recesszióról akkor beszélhetünk, ha a GDP értéke két egymást követő negyedévben kisebb az előző negyedévinél. Európában akkor beszélnek recesszióról, ha a GDP két egymást követő negyedévben alacsonyabb a GDP, mint az előző év azonos negyedévében. Európai módszertan szerint Németország kivételével egyetlen EU-tagországban sem volt recesszió, amerikai felfogás szerint azonban többen is. Ugyanez a helyzet Magyarország esetében is: európai felfogás szerint csak növekedés-lassulásról beszélhetünk, de amerikai felfogás szerint 2001 második félévében Magyarországon is recesszió volt.

